

О. М. Засць
бакалавр соціології,
студентка I курсу магістратури
факультету психології, політології та соціології
Національного університету «Одеська юридична академія»

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Статтю присвячено дослідженню феномена якості вищої освіти та соціологічному аналізу її головних показників. Якість освіти є багатовимірним, складним поняттям, що охоплює низку важливих чинників. Актуальність теми полягає в зростаючій суспільній необхідності широкого дослідження всіх соціально значущих показників, які впливають на ступінь якості освіти. Питання вектора розвитку сучасної системи вищої освіти для нашої країни набуває особливого значення. Для того щоб виявити дієвість і якість освіти з позицій соціології, необхідне різнобічне оцінювання цього інституту.

Мета статті полягає в дослідженні основних показників якості вищої освіти в межах соціологічного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз оцінки якості вищої освіти як суспільного феномена провели багато визначних сучасних соціологів, психологів і науковців у галузі педагогіки: В.П. Садковий, А.С. Макаренко, С.М. Опрятний, М.В. Кісіль, М.З. Згуровський, Н.Г. Протасов. Особливу роль у дослідженні проблеми якості вищої освіти в Україні, на нашу думку, відіграють праці таких авторів, як С.М. Ніколаєнко, В.Г. Кремень, Ж.Т. Тощенко, які всебічно проаналізували показники якості освіти в сучасних вітчизняних реаліях, надали оцінку перспектив розвитку якості освіти в Україні, запропонували механізми державного управління.

Виклад основного матеріалу. Освіта – один із найдавніших соціальних інститутів, складне й багатоманітне суспільне явище, сфера передачі й освоєння знань, умінь, навичок і соціального досвіду. Крім того, освіта є також системою навчальних і виховних закладів, які здійснюють різноманітні форми реалізації навчального процесу.

Вища освіта – це рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного й цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті та завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації.

Перед вищою освітою ставляться певні цілі, як зовнішні, так і внутрішні, які повинні відповідати встановленим стандартам та нормам [3, с. 24]. Для отримання дійсно якісної освіти має бути забезпечено якість самих вимог (цілей, стандартів і норм) та необхідні якісні ресурси (освітні програми, кадровий потенціал, контингент абітурієнтів, матеріально-технічне забезпечення, фінанси тощо), тобто якість умов (вкладень в освіту). Під час дотримання цих аспектів якості важливу роль відіграє якість освітніх процесів (наукова й навчальна діяльність, управління, освітні технології тощо), що безпосередньо реалізують (забезпечують) підготовку фахівців. Зрештою, ще одним елементом якості освіти є якість результатів діяльності вищого навчального закладу (поточні та підсумкові результати навчання студентів, характе-

ристики кар'єрного зростання випускників). Якість як відносне поняття має два аспекти: відповідність державному стандарту та відповідність запитам споживачів освітньої послуги. Перший аспект часто називають якістю з позиції виробника, а другий – якістю з позиції споживача. Погляди споживача та виробника освітньої послуги часто не перетинаються. Тому освітня установа має розглядати проблему якості освіти з двох різних позицій:

- з позиції освітнього закладу (напряма маркетингових досліджень – відповідність державному стандарту);
- з позиції споживачів освітніх послуг (напряма маркетингових досліджень – ступінь задоволеності споживачів освітньої послугою).

Можна стверджувати, що рівень і якість освіти визначають міру цивілізації й культури будь-якого суспільства, слугують важливим показником його прогресивного розвитку. Система освіти завжди перебуває в залежності від суспільних умов і зумовленої ними цілеспрямованості, бажання та можливості держави всебічно піклуватись про розвиток і збагачення системи й організації освіти [1, с. 118].

Аналіз наявних досліджень якості освіти дає змогу говорити про існування декількох рівнів її оцінки:

- 1) відповідність стандарту – якість оцінюється як така, що відповідає або не відповідає вимогам державного освітнього стандарту вищої професійної освіти (або іншого документа на виготовлення продукту: технічних умов, договору тощо);
- 2) відповідність кваліфікації – відповідність обов'язковим вимогам державних освітніх стандартів вищої професійної освіти, а також задоволення професійних вимог, щоб користуватись попитом на ринку праці;
- 3) відповідність фактичним вимогам ринку – виконання вимог споживачів високої якості та низької ціни освітніх послуг;

4) відповідність латентним (прихованим, неочевидним) потребам – надання переваги послугам, які володіють додатковими щодо інших споживчими властивостями, що задовольняють потреби, які в споживачів мали неявний, не усвідомлений ними характер.

Такі рівні більшою мірою характерні для маркетингових досліджень якості освіти й освітніх послуг та можуть застосовуватись у межах соціологічних і педагогічних досліджень оцінки якості. Оцінка якості вищої освіти може розглядатись також із суто соціологічної позиції. Предметом соціології освіти в широкому сенсі виступають інституційні зв'язки освіти й суспільства, тому якість освіти стає предметом вивчення соціології освіти з позиції її загребуваності основними соціальними спільнотами в умовах соціокультурних, економічних і політичних змін суспільства [4, с. 209].

Саме глобалізація вищої освіти, на наше переконання, багато в чому сприяла тому, що поняття «якість»

освіти було замінене поняттям «ефективність», оскільки глобалізація сприяла формуванню світового ринку освітніх послуг згідно з Генеральною угодою з торгівлі та послуг (GATS), відповідно до якої існують чотири способи торгівлі освітніми послугами:

1) споживання освітніх послуг за кордоном під час відвідування країни-постачальника (пересування споживачів). Міжнародний потік студентів сьогодні становить найбільшу частку глобального ринку освітніх послуг, і якість освіти є важливим критерієм вибору національної системи освіти, конкретного вузу;

2) надання послуг через кордон без участі споживача (дистанційне навчання). Дистанційна освіта стала можливою завдяки використанню нових інформаційних технологій (кабельний і супутниковий зв'язок, проведення аудіо- й відеоконференцій, програмне забезпечення для ПК та CD-ROM, Інтернет). У результаті розвитку названих технологій виникла можливість прогнозувати подальший розвиток дистанційної освіти. Водночас якість дистанційної освіти дуже складно визначити, особливо в умовах, коли провайдерами освітніх послуг можуть бути будь-які вищі навчальні заклади, а також компанії чи мережеві об'єднання вузів або компаній;

3) комерційна присутність постачальника в країні-споживачеві (офшорні іноземні університети). Мобільність вузів поки не отримала такого широкого поширення, як мобільність студентів або викладачів, оскільки така форма надання освітніх послуг пов'язана з певним підприємницьким ризиком, проте якість освіти в таких умовах стає вирішальним фактором залучення споживачів;

4) участь в освітньому процесі професорсько-викладацького складу з країни-постачальника в країні-споживачеві (пересування постачальника послуг). Один із традиційних способів розвитку міжнародних зв'язків у галузі вищої освіти, що набув поширення ще в середньовічних університетах, сьогодні отримує майже таке ж поширення, як мобільність студентів. Університет, який приймає іноземного професора, зацікавлений у високому рівні його професійного розвитку, якостей лектора й дослідника [2, с. 120].

Важливим показником оцінки якості вищої освіти на рівні глобального світового простору є міжнародні рейтинги університетів, що складають одну з найбільш актуальних і важливих галузей соціології освіти. Такі рейтинги безпосередньо пов'язані з оцінкою комплексної роботи вузу, у тому числі на глобальному та локальному рівні.

На нашу думку, необхідне визначення переліку якісних характеристик, якими має володіти випускник. Адже саме комплексна характеристика набутих знань, умінь і навичок студента є основним мірилом ефективного навчального процесу. Безперечно, цей перелік не є вичерпним і для кожного специфічний, проте є також деякі загальні риси, які можна виокремити в так звані універсальні компетенції:

- інформаційну – уміння шукати, аналізувати, купувати інформацію для вирішення проблем;
- комунікативну – уміння ефективно співпрацювати з іншими людьми;
- самоорганізаційну – уміння ставити цілі, планувати, відповідально ставитись до здоров'я, повністю використовувати особистісні ресурси;

– самоосвітню – готовність конструювати та здійснювати власну освітню траєкторію впродовж усього життя, забезпечуючи успішність і конкурентоспроможність себе та своєї сім'ї.

Принципово новим є також саме тлумачення поняття «якість освіти» як співвідношення мети й результату. У цьому аспекті ми оцінюємо якість, порівнюючи результати з максимальними можливостями студента. Наша позиція заснована на переконанні, що жодні результати не можна визнати хорошими, якими б значними вони не були, якщо студент може досягти набагато вищих; так само жодні результати, якими б незначними вони не були, не можна визнати поганими, якщо вони відповідають максимальним можливостям особистості.

Найважливішою вимогою є запит на масовість креативних компетентностей, які тривалий час розглядалися як елітарні, і на масову готовність до перенавчання [5, с. 208]. Сучасною вимогою до якості освіти є акцент на необхідності отримання освіти протягом усього життя, індивідуалізації освітніх траєкторій (більшу частину загального обсягу освітніх послуг формує вже не педагог та держава щодо незрілого й пасивного студента, а особисто для себе самостійна людина, яка має власний доступ до навчальних ресурсів і технологій самоосвіти). На нашу думку, успішна соціалізація повинна стати предметом освітніх результатів та оцінюватись як результат діяльності педагога й учня [6, с. 236].

Зацікавленою стороною в процесі отримання вищої освіти є насамперед роботодавці. Пропонуємо розглянути основні сучасні вимоги роботодавців до випускників вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ):

1) достатні практичні й теоретичні знання та навички для забезпечення високої продуктивності праці, зниження непродуктивних витрат підприємства на перепідготовку кадрів або виправдання витрат коштів на підготовку фахівців (під час укладення договорів із ВНЗ);

2) розвинені професійні якості, необхідні для виконаної ними роботи (ініціативність, організаторські здібності тощо);

3) висока працездатність, що передбачає наявність міцного здоров'я та високої фізичної витривалості.

Наступною в переліку зацікавлених сторін є держава (в особі органів державної влади), яка переслідує свої цілі. Держава зацікавлена в тому, щоб ВНЗ підготували висококваліфікованих фахівців, здатних підвищити економіку країни та тим самим виправдати витрати бюджетних коштів на їх підготовку. При цьому випускники та якість їхньої освіти повинні відповідати насамперед вимогам державних освітніх стандартів.

Зрештою, інша зацікавлена сторона в процесі отримання вищої освіти – ВНЗ, який безпосередньо задовольняє потреби всіх наведених сторін. Як основна мета, яку переслідує ВНЗ у сучасних умовах, розглядається підвищення якості освіти, що має виражатись у встановлених вимогах для абітурієнтів, академічної спільноти, держави, суспільства та роботодавців, ринку праці й освітніх послуг.

Для цього необхідно здійснити такі кроки:

- подбати про ресурсне забезпечення науково-освітнього процесу, тобто залучити талановиті, висококваліфіковані викладацькі кадри;
- забезпечити себе фінансовими засобами з різних джерел, необхідною літературою, доступом до сучасних

інформаційних ресурсів, сучасною матеріально-технічною базою, а також здійснити набір абітурієнтів із високим початковим потенціалом;

– створити умови для активної участі студентів у науково-практичній, культурній, спортивній діяльності;

– налагодити зв'язки з підприємствами для практичної підготовки студентів та сформувати програми практичної підготовки в самому ВНЗ.

Висновки. Розв'язання проблеми якості вищої освіти передбачає широкий комплекс відповідних дій. Насамперед потрібна сильна й послідовна комплексна державна політика. На основі наведених основних критеріїв пропонуємо для розгляду низку необхідних основних заходів для забезпечення якісної освіти.

По-перше, доцільним вважаємо реструктуризацію системи середньої загальноосвітньої профільної школи, професійно-технічної та вищої освіти в їх тісному взаємозв'язку, оскільки виник значний розрив між потребами суспільства та освітою.

По-друге, необхідне створення нових стандартів вищої освіти, адже лише за цих умов можна починати формування інноваційних програм, навчальних планів і діаграм підготовки бакалаврів, магістрів, докторів, а також реформування системи управління у вищій школі.

По-третє, доцільне вдосконалення трудового законодавства відповідно до двоступеневості вищої освіти (бакалавр – магістр), оскільки в Україні відсутня узгодженість освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра й магістра з вимогами роботодавців. Також необхідне створення ефективної системи післядипломної освіти, яка б задовольняла потреби ринкової економіки.

По-четверте, необхідне усунення істотних диспропорцій системи вищої освіти та вдосконалення мережі вищих навчальних закладів. Масовість вищої освіти зумовлює проблему якості. Ефективним шляхом до підвищення інституційної спроможності закладів щодо здійснення якісної підготовки, досягнення критичних параметрів їх основної діяльності, що не потребує додаткових інвестицій, варто визнати концентрацію, укрупнення дрібних, неефективних і безперспективних закладів, які вводять в оману і студентів, і батьків, і роботодавців, і державу щодо якості своїх дипломованих випускників.

По-п'яте, потрібне створення незалежної агенції з оцінювання якості освіти, проведення сертифікованих освітніх аудитів, визначення її статусу, завдань і функцій, розмежування повноважень із центральним органом виконавчої влади з формування державної політики в галузі освіти. Оцінювання якості освітньої діяльності в Україні має бути відкритою й публічною процедурою, а результати перевірок і моніторингових досліджень мають бути відомі громадськості, замовникам та споживачам освітніх послуг.

По-шосте, необхідне розроблення комплексних критеріїв оцінки якості освітнього процесу.

Розв'язання проблеми якості вищої освіти передбачає широкий комплекс відповідних дій. Потрібна сильна й послідовна комплексна державна політика, зокрема, у перспективному прогнозуванні та практичному проектуванні національної вищої школи. Немає сумнівів у тому, що лише завдяки консолідації зусиль державної влади та громадянського суспільства, а також формуванню реальної державно-громадської системи управління освітою можна здійснити реальні й ефективні реформи в освітній галузі.

Література

1. Вікторов В.Г. Управління якістю освіти (інститут вищої освіти) : [монографія] / В.Г. Вікторов. – Дніпропетровськ : Пороги, 2005. – 286 с.

2. Городняк І.В. Соціологія освіти : [навч. посібник] / І.В. Городняк. – Львів : Новий Світ-2000, 2011. – 347 с.

3. Кремень В.Г. Вища освіта в Україні : [навч. посібник] / В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, М.Ф. Степко. – К. : Знання, 2005. – 327 с.

4. Огнев'юк В.О. Освіта міжпарадигмального періоду / В.О. Огнев'юк // Нова парадигма: журнал наукових праць. – Вип. 4. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – С. 205–212.

5. Скотний В.Г. Раціональне та ірраціональне в науці та освіті : [монографія] / В.Г. Скотний. – К. ; Дрогобич : Коло, 2003. – 283 с.

6. Щудло С.А. Готовність педагогів до впровадження освітніх інновацій / С.А. Щудло // Молодіжна політика: проблеми та перспективи : зб. наук. праць. – Дрогобич : РВВ ДДПУ, 2010. – С. 232–237.

Анотація

Заєць О. М. Соціологічний аналіз оцінки якості вищої освіти. – Стаття.

Досліджено поняття якості вищої освіти як соціальної категорії, виявлено ключові етапи її оцінки. У ході роботи проаналізовано основні показники якості вищої освіти, сучасні вимоги до результатів освітнього процесу. На основі виявлених критеріїв і стандартів висунуто теоретично обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення якості освіти у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: соціологічний аналіз освіти, оцінка якості вищої освіти, соціально-економічна ефективність освіти, соціологічний моніторинг якості освіти.

Аннотация

Заец Е. Н. Социологический анализ оценки качества высшего образования. – Статья.

Исследовано понятие качества высшего образования как социальной категории, выявлены ключевые этапы его оценки. В ходе работы проанализированы основные показатели качества высшего образования, современные требования к результатам образовательного процесса. На основе выявленных критериев и стандартов выдвинуто теоретически обоснованные рекомендации по совершенствованию качества образования в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: социологический анализ образования, оценка качества высшего образования, социально-экономическая эффективность образования, социологический мониторинг качества образования.

Summary

Zaets O. M. Sociological analysis of the assessment of the quality of higher education. – Article.

The concept of the quality of higher education as a social category has been explored, and key stages of its evaluation have been identified. In the course of the work, the main indicators of the quality of higher education, modern requirements to the results of the educational process were analyzed. Based on the identified criteria and standards, theoretically grounded recommendations for improving the quality of education in higher education institutions were put forward.

Key words: sociological analysis of education, assessment of the quality of higher education, socio-economic efficiency of education, sociological monitoring of the quality of education.